

ਸਲਾਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਰਿਪੋਰਟ

ANNUAL ADMINISTRATIVE REPORT

ਸਾਲ 2012-13

(01-04-2012 to 31-03-2013)

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

Department of Soil & Water Conservation, Punjab

ਦਫਤਰ: ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਪਾਲ, ਪੰਜਾਬ, ਐਸ.ਸੀ.ਓ. 92-94, ਸੈਕਟਰ 17-ਡੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160017

ਫੋਨ: 0172-2704857, 2716158. ਫੈਕਸ: 0172-2725330.

ਈ-ਮੇਲ: dswcpunjab@gmail.com, ਵੈਬਸਾਈਟ: <http://dswcpunjab.gov.in>

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਦੀ

ਸਾਲ 2012-13

(01-04-2012 ਤੋਂ 31-03-2013)

ਦੀ

44^{ਵੀ}

ਸਲਾਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਰਿਪੋਰਟ।

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਾਲ 2012-13 ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਰੀਵਿਊ

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਦੋ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਰਥਿਕ ਫਾਇਦਾ ਲੈਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬੋਝ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਦੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੋਸ਼ਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਖਤਰਨਾਕ ਦਰ ਨਾਲ ਘੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਤੁਰੰਤ ਢੁਕਵੇ ਕਦਮ ਨਾਂ ਉਠਾਏ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘੱਟ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਦਰ ਨਾਲ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਅੰਦਰਾਜਨ 50-100 ਸੈਟੀਮੀਟਰ ਸਲਾਨਾਂ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਬੱਲੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਟਿਊਬਵੈਲ ਹੋਰ ਡੂੰਘੇ ਕਰਨੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਪਾਵਰ ਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਮੋਟਰਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਪੰਪ ਲਾਉਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾਈ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਖਿੱਚਣਾ ਨਾ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੇ ਵਾਜ਼ਿਬ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਰੀਚਾਰਜ ਕਰਕੇ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਰੋਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਗਿਰਾਵਟ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਮੈਕਰੋ ਅਤੇ ਮਾਈਕਰੋ ਨਿਊਟਰੋਟ, ਖਣਿਜ ਅਤੇ ਤੱਤ ਘੱਟ ਗਏ ਹਨ। ਭੂਮੀ ਦੀ ਸੇਹਤ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਛਿੱਗ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਲ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਬੱਲੇ ਦੀ ਪਰਤ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਹੈ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਡਰੇਨੇਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਚੰਗੇ ਤੱਤ ਰੁੜਨ ਕਾਰਨ ਦੂਜੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਤੱਤ ਵੀ ਹੇਠਲੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਘੱਟ ਗਏ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੋ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਰਤਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਰੋਲ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆ ਤੋਂ ਵਿਭਾਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਨਿਰੰਨਤਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੌਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਭੂਮੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿਚਲੀ ਗਿਰਾਵਟ, ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘੱਟਣ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਕਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਟੇਬਲ ਵਿਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੋਰ ਯਤਨਾਂ ਅਤੇ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੇਠ 15192.11 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨਾਨ ਪਲਾਨ, ਰਾਜ ਪਲਾਨ, ਅਤੇ ਕੇਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ 10746.95 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। 4445.16 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੋਰ ਵਿਭਾਗਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ, ਸਖ਼ਕੰਤ ਵਾਟਰਸੈਂਡ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, (ਆਈ.ਡਬਲਯੂ.ਡੀ.ਪੀ./ਆਈ.ਡਬਲਯੂ.ਐਮ.ਪੀ.) ਰੀਵਾਇਨ ਦੇ ਰਕਬੇ ਅਤੇ ਵੈਟ ਲੈਂਡ ਦਾ ਸੁਧਾਰ, 13ਵਾਂ ਵਿੱਤ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਕੌਮੀ ਮਹਾਤਮਾਂ ਗਾਂਧੀ ਦਿਹਾਤੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਗਰੰਟੀ ਸਕੀਮ (ਮਨਰੇਗਾ) ਆਦਿ ਹੇਠ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਰਾਂਗੀ 4253 ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ 45025 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 36752 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 702.627 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲੰਬੀ ਜਸੀਨ ਦੌਜ਼ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਗਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ 20862 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਹ ਰਕਬਾ 852 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 19789 ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੇਠ ਸੀ। 2790 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਡਰਿਪ ਇਰੀਗੇਸ਼ਨ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 1999 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 2707 ਕਸਾਨਾ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ। 2523 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ, ਪ੍ਰਨੀਅਲ ਫਲੋਅ ਅਤੇ ਡੋਟੀਆਂ ਲਿਫਟ ਸਿੰਚਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ ਕਵਰ ਕਰਕੇ 62 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 3116 ਕਿਸਾਨਾ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਵਾਟਰਸੈਂਡ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 179 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 4757 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ 9259 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕਰਕੇ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬੰਜਰ ਭੌਂ ਵਿਕਾਸ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 1161 ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ 9591 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 6383 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਲ 45025 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਸ ਨਾਲ 4253 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 36752 ਕਿਸਾਨਾ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 1,14,200 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਡਿਟੇਲ ਅਤੇ ਸੈਮੀ ਡਿਟੇਲ ਸਰਵੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਲ 2012-13 ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਰੀਵਿਊ

ਜਮੀਨਦੌੜ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਦੇ 110 ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਸੋਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਤੇ ਬੋਝ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੰਚਾਈ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਡਰਿਪ, ਮਾਈਕਰੋ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਵਰਗੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੰਚਾਈ ਤਕਨੀਕਾਂ ਪਿੱਛਲੇ 17 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ ਲਗਭਗ 29588 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2006-07 ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 80:20 ਕੇਂਦਰ ਰਾਜ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ (ਡਰਿਪ ਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ) ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰਿਪ/ਮਾਇਕਰੋ ਸਪਰਿਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2010-11 ਤੋਂ ਛੇਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਹਾਇਤਾ 60 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 1207.07 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 2790 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 1999 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 2707 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਬਾਰਡ-ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ. (13 ਅਤੇ 16) ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਤਹਿਤ ਡਰਿਪ/ਮਾਇਕਰੋ ਸਪਰਿਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋਰ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਧੀਨ 1758.25 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਨਬਾਰਡ ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-18 ਅਧੀਨ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਤਲਵਾੜਾਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ੀਪੁਰ ਬਲਾਕਾਂ ਦੀ ਕੰਢੀ ਬੈਲਟ ਵਿੱਚ ਕੰਮਿਊਨਟੀ ਮਾਈਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕੰਢੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਹਜ਼ੀਪੁਰ ਅਤੇ ਤਲਵਾੜਾਂ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ 14 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 658 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਚਾਈ ਪਾਣੀ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਰਕਬੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੀ ਕੰਢੀ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਲਿਫਟ ਕਰਕੇ ਜਮੀਨ ਦੌੜ ਪਾਇਥ ਲਾਇਨ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਤੱਕ ਲਿਜਾਕੇ ਆਟੋਮੇਟਿਕ ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਰਾਹੀਂ ਖੇਤੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆਂ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕੋਈ ਖਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਨਬਾਰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਾਲ 2011-12 ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਨਵਾਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾ 'ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ' ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-17 ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਅਧੀਨਸਾਡੇ ਜਮੀਨ ਦੌੜ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੇ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਕੰਢੀ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਰੈਨਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ ਤੇ 100 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ 2342.53 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 11293 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁਚਾਇਆਂ ਗਿਆ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਨਬਾਰਡ ਵੱਲੋਂ ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-18 ਅਧੀਨ ਵੱਖ-2 ਸ਼ਹਿਰਾ/ਕਸਬਿਆ ਦੇ ਸੀਵਰੇਜ ਟ੍ਰੀਟਮੈਂਟ ਪਲਾਂਟਾਂ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੌੜ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਈ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ 3157.80 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ

3 ਸਾਲਾ (01/04/2012 ਤੋਂ 31/03/2015) ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 95 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਨਬਾਰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਰਜਾ ਅਤੇ 5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਂਹੀਂ ਮੁੰਕਮਲ/ਚਾਲੂ ਸੀਵਰੇਜ ਟ੍ਰੀਟਮੈਂਟ ਪਲਾਂਟਾਂ ਤੋਂ ਟ੍ਰੀਟਡ ਪਾਣੀ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਂਹੀਂ ਆਲੋ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾ ਤੱਕ ਉਪਲਬੰਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਰਾਜ ਦੇ 14 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ 33 ਸ਼ਹਿਰਾ/ਕਸਬਿਆ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਕੋਈ ਰਾਸ਼ੀ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਸਾਲ 2010-11 ਵਿੱਚ ਖੇਤਾ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਨਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਅਡੀਸਨਲ ਸੈਂਟਰਲ ਅਸਿਸਟੈਂਸ (ਏ.ਸੀ.ਏ.) ਸਕੀਮ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਟਿਊਬਵੈਲਾ ਅਤੇ ਨਹਿਰੀ ਮੋਖਿਆਂ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿਛਾਉਣ ਤੇ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੈਠ 876.66 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 3380 ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਰਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁਚਾਇਆਂ ਗਿਆ।

ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਸੌਮਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਚਿਤ ਭੂਮੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਰੱਖਿਆ ਉਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਰਾਨੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੰਢੀ ਏਰੀਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਢੀ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਭੂਮੀ ਖੋਰ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੋਂ, ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮਾਡ ਏਰੀਏ ਦੇ ਜਮੀਨਦੋਜ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਰੀਚਾਰਜ ਕਰਕੇ ਡਿੱਗ ਰਹੇ ਸਿਵਾਲਿਕ ਨੂੰ ਮੁੱੜ ਵਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਸਰਦਾਰ ਸਾਬਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਵਗਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੌਮਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਰਾਂਹੀਂ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਮਾਂਡ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਰੀਚਾਰਜਿੰਗ ਕਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਬੱਚਤ ਵਾਲਾ ਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ। 28975 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਡੈਮ, ਹਿੱਲ ਸੀਪੇਜ਼ ਟੈਪਿੰਗ, ਛੋਟੀਆਂ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਕਚਰਾਂ, ਲਿਫਟ ਸਕੀਮਾਂ ਅਤੇ ਗਰਾਊਂਡ ਵਾਟਰ ਰੀਚਾਰਜਿੰਗ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੰਚਾਈ ਅਧੀਨ ਲਿਆਦਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਮੈਕਰੋ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵਰਕਸ ਪਲਾਨ ਹੇਠ 2 ਉਪ-ਸਕੀਮਾਂ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਵਾਟਰਸੈਡ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਘੱਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੈਚਮੈਂਟ ਰਕਬੇ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਸਬੰਧੀ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੇਠ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਤਕਨੀਕ ਵਰਤ ਕੇ ਭੋੜੋ ਖੋਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਜਲ ਸਭਾਲ ਅਤੇ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਦੇ ਕੰਮ ਕੰਢੀ ਰਕਬੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਮੁਹਾਲੀ, ਰੋਪੜ, ਨਵਾਂਸਹਿਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਸੱਥੇ ਹੀ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਖ ਵੱਲ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਵਿਉਤਬੰਦੀ ਅਤੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 2.55 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸਾਲ 2012-13
(1-4-2012 ਤੋਂ 31-3-2013 ਤੱਕ) ਦੀ ਸਲਾਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਰਿਪੋਰਟ

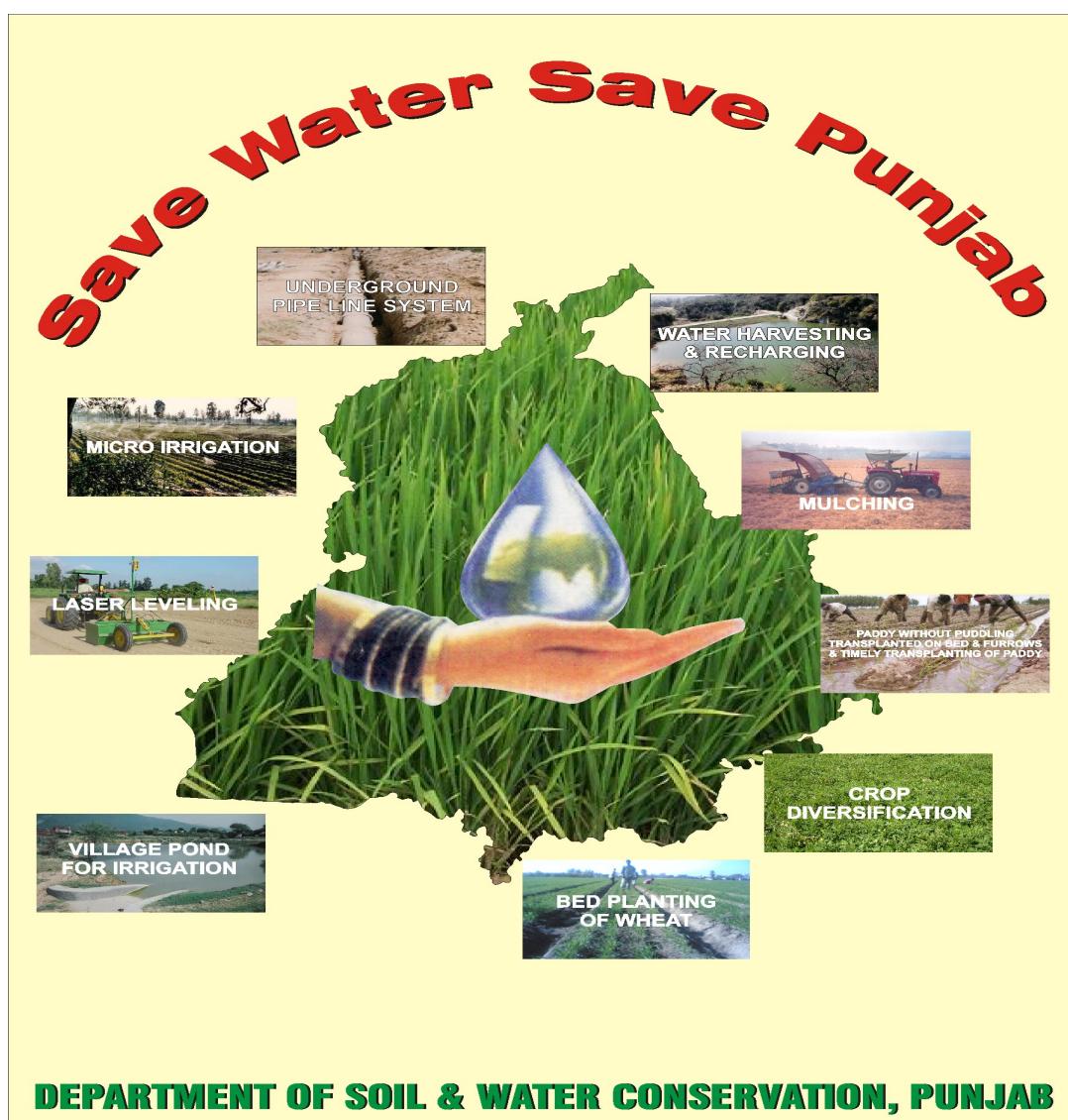
ਤੱਤਕਰਾਂ

ਅਧਿਆਏ	ਵਿਸ਼ਾ	ਪੰਨਾ
1	ਭੂਮਿਕਾ	1-5
2	ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ	6-20
3	ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜ	21-27
4	ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜ	28-31
5	ਅਮਲੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ	32
6	ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ	33
7	ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨ	34
8	ਅਨੁਲੱਗ “ਉ”	35
9	ਅਨੁਲੱਗ “ਅ”	36

ਅਧਿਆਏ-1

ਭੂਮਿਕਾ

ਸਾਲ 1969 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਕੰਮ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ‘‘ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਭਾਗ’’ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਭਾਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਪਾਲ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਲ 2000 ਦੌਰਾਨ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ‘‘ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ’’ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਸਬੰਧੀ 44ਵੀਂ ਸਲਾਨਾ ਰਿਪੋਰਟ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿ੍ਧੂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਪਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਈ।

ਇਹ ਸਲਾਨਾ ਰਿਪੋਰਟ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਦਰਸਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ੳ) ਖੇਤਰੀ ਮੰਡਲ

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੋ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਹਨ ਅਤੇ ਫਸਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕਿੰਨੇ ਚੰਗੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਐਗਰੋਕਲਾਈਮੈਟਿਕ ਜੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1 ਉਤਰੀ ਜੋਨ

ਇਹ ਜੋਨ ਸਿਵਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਹਾਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਡੇਰਾਬਸੀ ਬਲਾਕ ਤੋਂ ਪਠਾਨਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਧਾਰ ਬਲਾਕ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਹੇਠ ਰੂਪਨਗਰ, ਐਸ.ਏ.ਐਸ.ਨਗਰ, ਐਸ.ਬੀ.ਐਸ ਨਗਰ, ਹਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਭੂਮੀ ਖੋਰ ਅਤੇ ਸੌਕਾ ਇਸ ਜੋਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ।

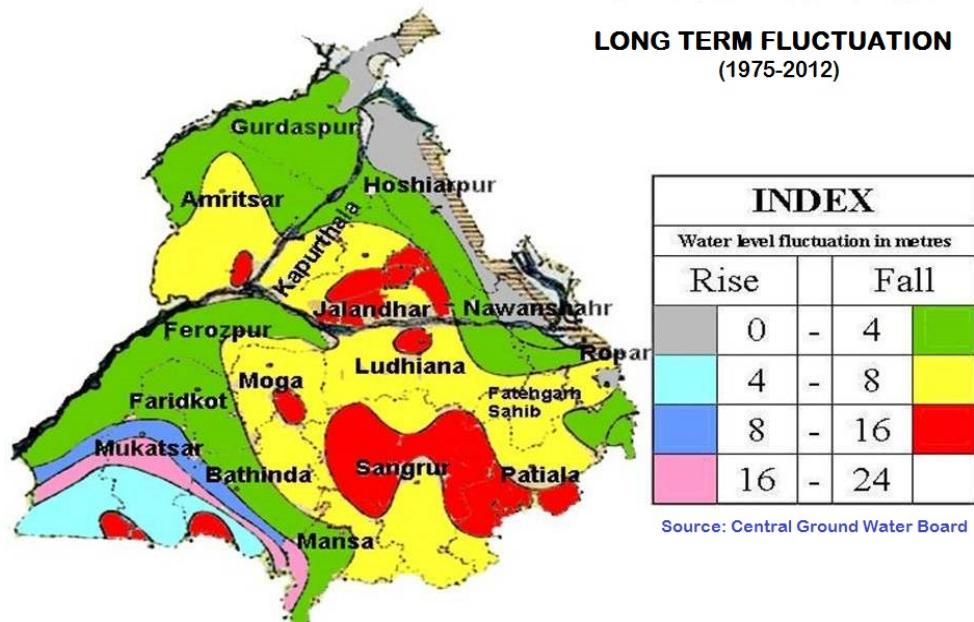
ਛੋਟੇ: ਕੰਢੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ

ਇਸ ਜੋਨ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਪਾਣੀ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

- 1) ਕੰਢੀ ਦੇ ਬਰਾਨੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ''ਬਰਾਨੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਵਾਟਰਸੈਡ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਕੀਮ।
- 2) ਐਸ.ਏ.ਐਸ. ਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਘੱਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੈਚਮੈਟ ਰਕਬੇ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ।
- 3) ਰੈਨਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ/ਨੀਵੇਂ ਬੰਧ ਬਣਾਕੇ ਗਰਾਊਡ ਵਾਟਰ ਰੀਚਾਰਜਿੰਗ।
- 4) ਮਾਇਕਰੋ ਇਗਰੋਸ਼ਨ (ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ)।
- 5) ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਟਿਉਬਵੈਲਾ ਅਤੇ ਨਹਿਰੀ ਮੌਖਿਆਂ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿਛਾਉਣ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ।
- 6) ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਲਈ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਮਾਂਡ ਏਰੀਏ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- 7) ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੱਕੋਵਾਲ ਟਾਈਪ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰਾਂ ਅਤੇ ਲਿਫਟ ਸਿੰਚਾਈ ਸਕੀਮਾਂ
- 8) ਵਾਹੀਯੋਗ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਭੌਂ ਪੱਧਰ/ਟੈਰਸਡ ਕਰਨਾ।
- 9) ਡਰੇਨੇਜ਼ ਲਾਈਨ ਟਰੀਟਮੈਟ ਦੇ ਕੰਮਾ।
- 10) ਇਕੋਲੋਜੀਕਲ ਹੋਡੀਕੇਪਡ ਰਕਬੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਪੋਕਿਟਾ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਵਾਲੀ ਭੌਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ।

2) ਕੇਂਦਰੀ ਜੋਨ

ਇਸ ਜੋਨ ਵਿੱਚ ਪਟਿਆਲਾ, ਫਤਿਹਗੜਸ਼ਾਹਿਬ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ, ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ, ਕਪੂਰਥਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਪੈਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਗ ਹੈ। ਜਮੀਨਾਂ ਪੱਧਰ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਪਾਣੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਜਮੀਨ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਸਣ ਕਾਰਨ ਪਾਣੀ ਖਤਰਨਾਕ ਦਰ ਨਾਲ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਜੋਨ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :-

- 1) ਮਾਇਕਰੋ ਇਗਰੀਗੇਸ਼ਨ (ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ)।
- 2) ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਟਿਊਬਵੈਲਾ ਅਤੇ ਨਹਿਰੀ ਮੌਝਿਆਂ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿਛਾਉਣ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ।
- 3) ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕਰਣ ਕਰਕੇ ਨਿੱਜੀ ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਂਹੀ ਸਿੰਚਾਈ ਪਾਣੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਸਲਾਹ ਦੇ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- 4) ਸ਼ਹਿਰੀ ਗੰਢੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੀਵਰੇਜ ਟਰੀਟਮੈਂਟ ਪਲਾਂਟ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰਕੇ ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਂਹੀ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ।

3) ਦੱਖਣੀ ਜੋਨ

ਇਸ ਜੋਨ ਵਿੱਚ ਸੰਗਰੂਰ, ਬਰਨਾਲਾ, ਬਠਿੰਡਾ, ਮਾਨਸਾ, ਮੁਕਤਸਰ, ਮੋਗਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ ਅਤੇ ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਪੈਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜੋਨ ਵਿੱਚ ਜਮੀਨ ਹੇਠਲਾ ਪਾਣੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਖਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਪਾਣੀ ਨਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਂਹੀ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਹਿਰਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਮੱਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੁਦਾਂ।

ਫੋਟੋ: ਦੱਖਣੀ-ਪੱਛਮੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੂਣਾਂ ਦੀ ਸਮਸਿਆ

ਇਸ ਜੋਨ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

- 1) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕ੍ਰਿਸੀ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਂ ਅਧੀਨ ਸਾਝੇ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਪਾਇਪ ਲਾਈਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ।
- 2) ਮਾਇਕਰੋ ਇਗੀਗੋਸ਼ਨ (ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ)।
- 3) ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਟਿਊਬਵੈਲਾ ਅਤੇ ਨਹਿਰੀ ਮੌਘਿਆਂ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿਛਾਉਣ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ।

ਅ) ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ ਮੰਡਲ

ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਸੁਆਇਲ ਸਰਵੇ ਵਿੰਗ, ਭੂਮੀ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਸੂਚਨਾਂ ਇੱਕਤਰ ਕਰਕੇ ਭੂਮੀ ਦੀ ਮੈਪਿੰਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੱਖ-2 ਤਰਾਂ ਦੇ ਸਰਵੇ ਜਿਵੇਂ ਡਿਟੇਲ ਸੁਆਇਲ ਸਰਵੇ, ਸੈਮੀ ਡਿਟੇਲ ਸਰਵੇ ਅਤੇ ਰਿਕਨਾਇੰਸਜ ਸਰਵੇ ਆਦਿ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਰਵੇ ਰਿਪੋਰਟਾ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸਭਾਲ ਕੰਮਾ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੀਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਲਈ ਵੀ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹਨ।

ਥ) ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਮੰਡਲ

ਵਿਭਾਗ ਕੌਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-2 ਭੂਮੀ ਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਕੰਮਾ ਲਈ 5 ਬੁਲਡੋਜਰ, 1 ਐਕਸਵੇਟਰ ਕੰਮ ਲੋਡਰ, 5 ਟਰੈਕਟਰ, 1 ਟਰੈਂਚਰ ਅਤੇ 6 ਲੇਜ਼ਰ ਲੈਵਲਰ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ। ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਮੰਡਲ ਭੂਮੀ ਰਖਿਆ ਅਫਸਰ ਅਧੀਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਮੁਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਇਹ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਵਿਭਾਗੀ ਕੰਮਾ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਸਤੇ ਰੇਟਾ ਤੇ ਵੀ ਮੁਹਈਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫੋਟੋ: ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਬੁਲਡੋਜਰ

ਸ) ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ

ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਰਖਿਆ ਅਫਸਰ ਤਕ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਟਾਫ਼ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਮੁਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ (ਸਮੇਤ ਹੋਸਟਲ) ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਰਸਾ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ ਕਰਨਾ, ਖਾਲਾਂ ਬਣਾਉਣਾ, ਜਮੀਨ ਦੌੜ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਾਉਣਾ, ਕੰਟੂਰ ਬੰਧ, ਸੀੜੀਦਾਰ ਖੇਤ ਬਨਾਉਣਾ, ਗਲੀ ਰੈਕਲਮੇਸ਼ਨ, ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ, ਫੀਲਡ ਡਰੋਨਜ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾਂ ਆਦਿ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਸਾਲ ਲਗਭੰਗ 150 ਤੋਂ 200 ਸਿਖਅਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ) ਰਾਜ ਭੌਂ ਵਰਤੋ ਬੋਰਡ

ਕੁਦਰਤੀ ਸੌਮਿਆ ਭੂਮੀ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜਾ ਲੈਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਉਕਲਸ ਸੈਲ (ਰਾਜ ਭੌਂ ਵਰਤੋ ਬੋਰਡ) ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਰਡ ਰਾਜ ਵਿਚ ਭੂਮੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਚਿਤ ਅਤੇ ਨਿਆਇਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜਿਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਰਡ ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਤਕਨੀਕੀ) ਰਾਜ ਭੌਂ ਵਰਤੋਂ ਬੋਰਡ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਅਧੀਨ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰਾਜ ਪਲਾਨ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਏ-2

ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁਖੀ, ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਪਾਲ, ਪੰਜਾਬ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ 3 ਸਰਕਲ ਅਤੇ 14 ਵਰਕਸ ਮੰਡਲ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ 14 ਵਰਕਸ ਮੰਡਲਾਂ ਅਧੀਨ 43 ਉਪਮੰਡਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦਫਤਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਅਮਲਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸਰਵਿਸ ਵਿੱਚ ਅਮਲੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਮੰਡਲ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਫਸਰ (ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ) ਦੇ ਚਾਰਜ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮੰਡਲ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਫਸਰ(ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ) ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਹੈ ਅਤੇ 3 ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ ਅਫਸਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਅਤੇ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਹਨ। ਬੁਲਡੋਜ਼ਰਾਂ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਮੰਡਲ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਫਸਰ (ਮਸ਼ੀਨਰੀ) ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਇੱਕ ਭੂਮੀ ਪਾਲ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਤਕਨੀਕੀ) ਰਾਜ ਭੋੜ ਵਰਤੋਂ ਬੋਰਡ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਦਫਤਰ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਹੈ।

ਫੋਟੋ: ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਕੰਪਲੈਕਸ ਫੇਜ਼-6 ਮੁਹਾਲੀ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ

ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਸਾਲ 2012-13 ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਚਾਰਟ ਅਨੁਲੱਗ'ਓ' ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਭਾਗ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਮੀਨਦੱਸ ਪਾਣੀ ਦਾ ਖਤਰਨਾਕ ਦਰ ਨਾਲ ਘੱਟਣਾ, ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਭੋਂ ਖੋਰ ਨਾਲ ਭੂਮੀ 'ਚ ਗਿਰਾਵਟ, ਦੱਖਣੀ-ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੌਮ ਅਤੇ ਲੂਣਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਜਮੀਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਾਇਕਰੋਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਅਸੰਤੁਲਣ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨਯੋਗ ਰਕਬੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸਭਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜ, ਜੋ ਪਾਣੀ ਰਿਸਣ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹਨ, ਦੁਆਰਾ ਵਧੇਰੇ ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਸਿੰਚਾਈ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਖੇਤਾ ਵਿੱਚ ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਾਉਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਮਾਇਕਰੋਂ ਸਿੰਚਾਈ (ਡਰਿੱਪ/ਸਪਰਿੰਕਲਰ) ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਪਾਣੀ ਦੀ ਭਰਪਾਈ, ਵਾਧੂ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੋਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕੰਮਾ ਲਈ ਕੰਢੀ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਰੇਨ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟ੍ਰੋਕਚਰ, ਮੱਕੋਵਾਲ ਟਾਈਪ ਸਟ੍ਰੋਕਚਰ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਲਿਫਟ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਕੀਮਾਂ ਅਧੀਨ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਸਮਾ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

- 1) ਸਪਰਿੰਕਲਰ/ਡਰਿੱਪ ਇਰਿਗੋਸ਼ਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ।
- 2) ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ/ਨਹਿਰੀ ਮੈਂਬਿਆਂ: ਤੋਂ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਵਿਛਾਉਣਾ।
- 3) ਗਲੀ ਰੈਕਲਾਮੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਾਟਰਸੈਡ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭੋਂ ਖੋਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕੰਮ।
- 4) ਡੈਮਾ ਰਾਹੀਂ ਰੇਨਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ/ਗਰਾਊਡ ਵਾਟਰ ਰੀਚਾਰਜਿੰਗ।
- 5) ਲਿਫਟ ਇਰਿਗੋਸ਼ਨ/ਪ੍ਰੀਨੀਅਲ ਫਲੋਅ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ
- 6) ਇਕੋਲੋਜੀਕਲੀ ਹੈਡੀਕੈਪਡ ਅਤੇ ਗਿਰਾਵਟ ਵਾਲੀ ਭੋਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ।
- 7) ਟਰੀਟ ਕੀਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਵਰਤੋਂ।
- 8) ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ।

ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੰਮ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆ ਰਾਜ ਪਲਾਨ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :-

ਸਕੀਮਾਂ/ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ

1. **ਭੂਮੀ ਸੁਰਖਿਆ ਲਈ ਮੈਕਰੋ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵਰਕਸ ਪਲਾਨ**

ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮ 90:10 ਕੇਂਦਰ ਰਾਜ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਢੀ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ 2 ਸਬ-ਸਕੀਮਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ੳ) ਨੈਸ਼ਨਲ ਵਾਟਰਸੈਡ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਫਾਰ ਰੇਨਫੈਡ ਏਰੀਆ
 ਕੰਢੀ ਏਰੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਲ ਭੁਗੋਲਿਕ ਕਰਬੇ ਦਾ 10 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰੋੜ,
 ਹੜ, ਭੋੜ ਖੋਰ, ਘੱਟ ਪੇਦਾਵਾਰ, ਛੂੰਘੇ ਜਲ ਸੌਮੇ, ਅਤੇ ਛੋਟੀਆ ਭੋੜ ਇਕਾਈਆਂ ਆਦਿ ਸਮਝਿਆਵਾਂ ਹਨ। 11ਵੀਂ
 ਯੋਜਨਾ ਲਈ 26 ਵਾਟਰਸੈਡਾ ਜੋ ਮੁਹਾਲੀ, ਰੋਪੜ, ਨਵਾਸਹਿਰ, ਹੂਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ
 ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਰਕਬੇ ਲਈ 36 ਕਰੋੜ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ ਤੇ
 ਵਾਟਰਸੈਡ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਾਭਪਾਤਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੰਢੀ
 ਏਰੀਏ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਣ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2012-13
 ਦੌਰਾਨ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਸਿਰਫ 2.55 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਫੋਟੋ: ਐਨ.ਡਬਲਯੂ.ਡੀ.ਪੀ.ਆਰ.ਏ. ਹੇਠ ਲਿਫਟ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ

ਅ) ਟਰੀਟਮੈਂਟ ਆਫ ਕੈਚਮੈਂਟ ਏਰੀਆ ਆਫ ਫਲੋਡ ਪਰੋਨ ਰਿਵਰ ਘੱਗਰ (ਐਫ.ਪੀ.ਆਰ)

ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੇਠ ਚੁਣੇ ਗਏ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਅਗੇਤ ਵਾਲੇ ਵਾਟਰਸੈਡਾਂ, ਜੋ ਘੱਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ
 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਕੈਚਮੈਂਟ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਵਿੱਚ ਭੋੜ ਖੋਰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਭੋੜ ਸਭਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 ਇਹ ਸਕੀਮ ਕੇਵਲ ਮੁਹਾਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ
 ਅਧੀਨ ਕੋਈ ਰਾਸ਼ੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨਿੱਲ ਰਹੀ।

ਛੋਟੇ: ਐਫ.ਪੀ.ਆਰ.ਘੱਗਰ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਖੇਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰਖਿਅਤ ਪਾਣੀ ਡਿਸਪੋਜਲ ਸਟਰਕਚਰ

2. ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮ

ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਬਾਗਬਾਨੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਬਾਗਬਾਨੀ ਫਸਲਾ ਲਈ ਡਰਿਪ/ਮਾਇਕਰੋ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਅਤੇ ਸਪਰਿਕਲਰ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਸਿਸਥਮ ਦੀ ਲਾਗਤ ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਾਲ 2011-12 ਤੋਂ 10 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਾਧੂ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਦਾਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 80:20 ਅਧਾਰ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 1207.07 ਲੱਖ ਰੁਪਏ (ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ 745.91 ਲੱਖ + ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ 461.16 ਲੱਖ ਰੁਪਏ) ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਮਾਇਕਰੋ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਲਈ 2790 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਫੋਟੋ: ਡਰਿਪ ਇਰੀਗੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ

3. ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ (ਟੀ.ਡੀ.ਈ.ਟੀ.) ਹੇਠ ਰਾਜ ਵਿਚ ਰੀਵਾਇਨ ਅਤੇ ਖੱਡਾਂ ਵਾਲੀ ਭੋਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਪਾਇਲਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਟੀ.ਡੀ.ਈ.ਟੀ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਸਪੈਸ਼ਲ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧਾਰ ਤੇ 60 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਫੰਡ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਕਾਇਆ 40 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲਾਭਪਾਤਰਾ ਵੱਲੋਂ ਖਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕੇਵਲ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਕੋਈ ਫੰਡ ਰਲੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਏ।

ਫੋਟੋ: ਟੀ.ਡੀ.ਈ.ਟੀ. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹੇਠ ਢਾਹੇ ਦੇ ਰਕਬੇ ਦਾ ਸੁਧਾਰ

ਰਾਜ ਪਲਾਨ ਸਕੀਮਾਂ

4. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਫਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਨ ਆਫ ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਇੰਡ ਪੰਜਾਬ (ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-13)

ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.(ਨਬਾਰਡ) ਦਾ 3 ਸਾਲਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੇਸ਼ਨ (ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ) ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ 2007-08 ਤੋਂ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਮਾਇਕਰੋ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋਰ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਹਿਰੀ ਕਮਾਡ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਵਾਟਰਸਟੋਰੇਜ ਟੇਕਾਂ ਤੇ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਜਿਸ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੱਦ 1.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ, ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਮੰਨ੍ਹਤ ਕੀਤੇ ਬਾਕੀ ਗਿਆਂਦੇ 76.50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਨਬਾਰਡ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਛੋਟੇ: ਮਿੰਨੀ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਸਿਸਟਮ

5. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਫਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਨ ਆਫ ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਇੰਡ ਪੰਜਾਬ (ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-16)

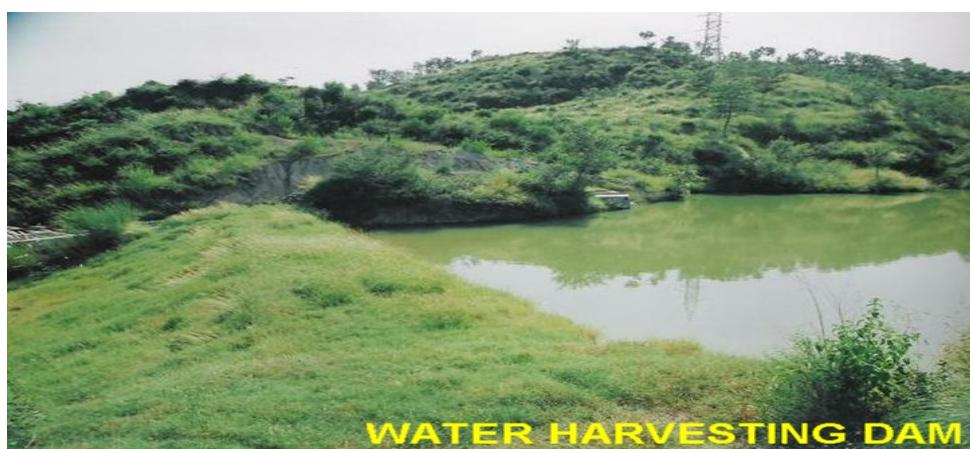
ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.(ਨਬਾਰਡ) ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ 3 ਸਾਲਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ (2011-12 ਤੋਂ 2012-13) ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੇਸ਼ਨ (ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ) ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ 2011-12 ਦੌਰਾਨ ਮੰਨ੍ਹਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਮਾਇਕਰੋ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋਰ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਹਿਰੀ ਕਮਾਡ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਵਾਟਰਸਟੋਰੇਜ ਟੇਕਾਂ ਤੇ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੱਦ 1.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ, ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ 1681.75 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ।

6. ਕੰਢੀ ਨੌਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਵਾਟਰਸੈਡ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਰੱਖਿਆ ਸਕੀਮ ਇਹ ਸਕੀਮ ਕੰਢੀ ਏਰੀਏ ਦੇ ਉਸ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਾਟਰਸੈਡ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਕੰਮਾ ਵਿੱਚ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ, ਮਾਇਕਰੋ ਲਿਫਟ ਇਗੀਗਸੈਨ ਸਕੀਮ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਭੋ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ, ਥੋਰ ਕੰਟਰੋਲ ਅਤੇ ਉਪਜੀਵਿਕਾ ਸਹਾਇਤਾ ਹਨ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਫੰਡ ਮੰਨਸੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏ।

ਛੋਟੇ: ਭੋ ਥੋਰ ਰੋਕਖਾਮ ਲਈ ਡਾਇਵਰਸ਼ਨ ਬੈਨ

7. ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਰੇਨ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਦੀ ਸਕੀਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਵਰਖਾ ਹੁਦੀ ਹੈ ਪਰ ਖਾਸਕਰਕੇ ਉਤਰੀ ਬੈਲਟ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਰੈਨ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰਾ ਦੀ ਅਣਹੋਦ ਕਾਰਣ ਵਿਅਰਥ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਰੇਨ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ, ਮਕੋਵਾਲ ਟਾਈਪ ਸਟਰਕਚਰ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਲਿਫਟ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਪਾਣੀ ਦੀ ਭਰਪਾਈ, ਵਾਧੂ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਥੋਰ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਟਰਕਚਰ ਸਥਾਨਕ ਵਰਤੋਂ ਗਰੂਪਾ ਨੂੰ ਸੋਧ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ ਪਾਣੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2008-09 ਤੋਂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਰੈਨ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਸਕੀਮ ਸੂਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਫੰਡ ਮੰਨਸੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏ।

ਛੋਟੇ: ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ

8. ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਉਪਬੰਧ

ਇਹ ਸਕੀਮ ਸਾਲ 1990-91 ਵਿਚ ਸੂਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਮੰਡਲ ਵਿਚ 5 ਬਲਡੋਜ਼ਰ, 1 ਐਕਸਾਵਰ-ਕਮ-ਲੋਡਰ, 5 ਟਰੈਕਟਰ, 1 ਟ੍ਰੈਚਰ ਅਤੇ 6 ਲੇਜਰ ਲੈਵਲਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵੱਖ-2 ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਰਖਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਬਲਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਜਾਰ ਤੋਂ ਸਸਤੇ ਰੇਟ ਤੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਮੰਡਲ ਇਕ ਮੰਡਲ ਭੂਮੀ ਰਖਿਆ ਅਫਸਰ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੋਖ ਹੇਠ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 17.39 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਲਗਭਗ 3000 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 32.50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਆਮਦਨ ਵਜੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਵਾਏ ਗਏ।

ਛੋਟੇ: ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਲੇਜਰ ਲੈਵਲਰ

9. ਖੇਤਾ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਭਾਲ ਲਈ ਜਮੀਨ ਦੌਜ ਨਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਸਕੀਮ

ਇਹ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕਿਸਾਨਾ ਦੇ ਨਿਜੀ ਟਿਊਬਵੈਲਾ ਅਤੇ ਨਹਿਰੀ ਮੋਖਿਆ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੌਜ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿਛਾਉਣ ਤੇ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਦੇਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਧੂ ਕੇਦਰੀ ਸਹਾਇਤਾ (ਏ.ਸੀ.ਏ.) ਸਕੀਮ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ 876.61 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 3380 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਫੋਟੋ: ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂ.ਜੀ.ਪੀ.ਐਸ. ਸਿਸਟਮ

10. ਰਾਜ ਭੌ ਵਰਤੋਂ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਕੀਮ

ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕੈਪਾਂ, ਸੈਮਿਨਾਰਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੋਸਿਆ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੌ ਵਰਤਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸਕੀਮ ਹੇਠ 3.99 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ।

11. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿਚਾਈ ਸਹੂਲਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ (ਨਬਾਰਡ ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-17)

ਇਕ ਨਵਾਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾ 'ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿਚਾਈ ਸਹੂਲਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ' ਨਬਾਰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਾਲ 2011-12 ਦੌਰਾਨ ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ ਹੇਠ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਅਧੀਨ 10 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਝੇ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੇ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਕੰਢੀ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਰੈਨਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ ਤੇ 100 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ 2342.53 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 11293 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁਚਾਇਆਂ ਗਿਆ।

12. ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਤਲਵਾੜਾ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ੀਪੁਰ ਬਲਾਕਾ ਦੀ ਕੰਢੀ ਬੈਲਟ ਵਿੱਚ ਕੰਮਉਨਟੀ ਮਾਈਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ(ਨਬਾਰਡ ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-18)

ਇਹ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਨਬਾਰਡ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਂਹੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕੰਢੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਹਾਜ਼ੀਪੁਰ ਅਤੇ ਤਲਵਾੜਾਂ ਬਲਾਕਾ ਦੇ 14 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 658 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਚਾਈ ਪਾਣੀ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਰਕਬੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੀ ਕੰਡੀ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਲਿਫਟ ਕਰਕੇ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਪਾਇਪ ਲਾਇਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਤੱਕ ਲਿਜਾਕੇ ਆਟੋਮੇਸ਼ਨ ਮਾਈਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਰਾਂਹੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆਂ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਰਾਸ਼ੀ ਰਲੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

13. ਵੱਖ-2 ਸ਼ਹਿਰਾ/ਕਸਬਿਆ ਦੇ ਸੀਵਰੇਜ ਟ੍ਰੀਟਮੈਂਟ ਪਲਾਂਟਾਂ ਤੋਂ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਈ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ(ਨਬਾਰਡ ਆਰ.ਆਈ.ਡੀ.ਐਫ.-18)

ਇਹ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਨਬਾਰਡ ਵੱਲੋਂ 3157.80 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ 3 ਸਾਲਾ (01/04/2012 ਤੋਂ 31/03/2015) ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 95 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਨਬਾਰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਅਤੇ 5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਂਹੀ ਮੁੰਕਮਲ/ਚਾਲੂ ਸੀਵਰੇਜ ਟ੍ਰੀਟਮੈਂਟ ਪਲਾਂਟਾਂ ਤੋਂ ਟ੍ਰੀਟਡ ਪਾਣੀ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਂਹੀ ਆਲੋ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਤੱਕ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਰਾਜ ਦੇ 14 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ 33 ਸ਼ਹਿਰਾ/ਕਸਬਿਆ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਕੋਈ ਰਾਸ਼ੀ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਹੋਰ ਸਕੀਮਾਂ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕ੍ਰਿਸੀ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ

ਇਹ ਸਕੀਮ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਤਿਹ ਤੇ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਕੀਮ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣੀ ਪੱਛਮੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਸਾਝੇ ਜਮੀਨਦੋਜ ਪਾਈਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾ ਰਾਹੀਂ ਸਿੰਚਾਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਗਿਰਾਵਟ ਵਾਲੀ ਭੋੜ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਹਨ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਝੇ ਜਮੀਨ ਦੋਜ ਪਾਇਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾ ਲਈ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਬਾਕੀ 10 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਗਦ/ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਰਾਵਟ ਵਾਲੀ ਭੋੜ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ 100 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ 2924.20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 11570 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੰਹੁਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਫੋਟੋ: ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਯੂ.ਜੀ.ਪੀ.ਐਸ. ਕਨਾਲ ਲਿਫਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ

ਸੰਯੁਕਤ ਵਾਟਰਸੈਡ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ(ਆਈ.ਡਬਲੀਊ.ਡੀ.ਪੀ. /ਆਈ.ਡਬਲੀਊ.ਐਮ.ਪੀ.)

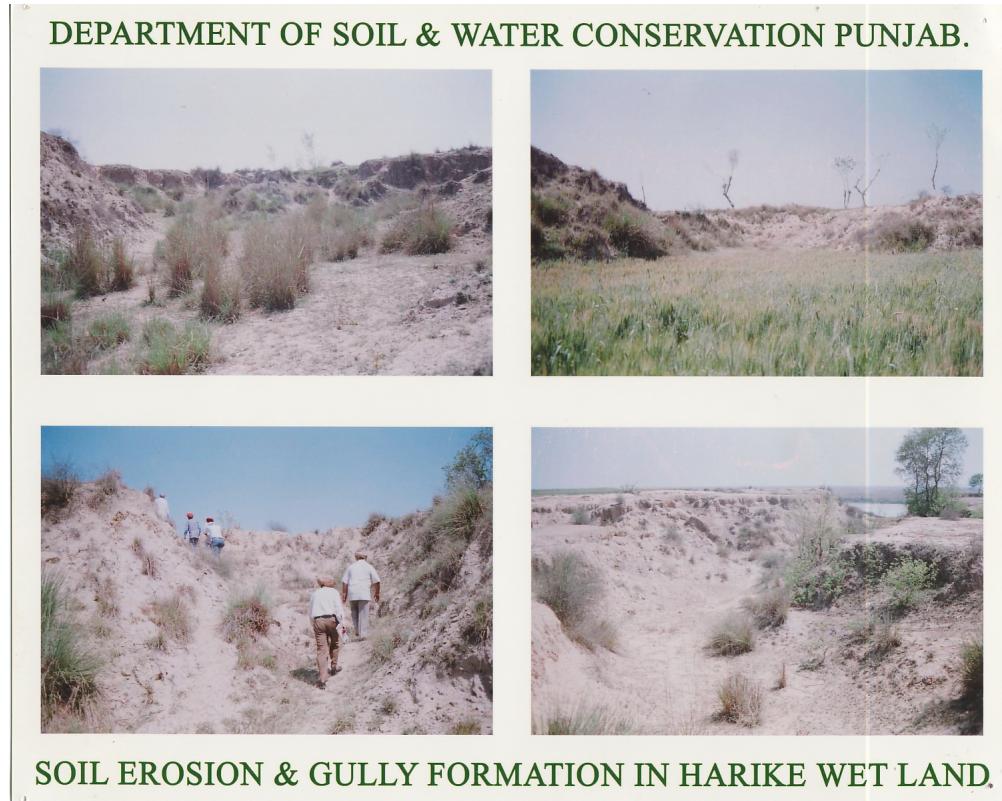
ਇਹ ਸਕੀਮਾ ਜ਼ਿਲਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਦਿਹਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਫੰਡਾ ਨਾਲ ਚਲਾਈਆ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੇਠ ਭੂਮੀ ਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-2 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆ ਦੀਆ ਸੱਮਿਆਵਾ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆ ਸਕੀਮਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਬੰਧਤ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਰਾਂਹੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀਆ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ ਅਤੇ ਫੀਲਡ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੇਤਰੀ ਅਫਸਰ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਇੰਪਲੀਮੈਂਟਿੰਗ ਅਜੈਸੀ (ਪੀ.ਆਈ.ਏ.) ਹਨ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 722.94 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 11477 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੰਹੁਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਫੋਟੋ: ਆਈ.ਡਬਲਯੂ.ਡੀ.ਪੀ. ਹੇਠ ਐਂਟਰੀ ਪੁਆਈਟ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਧੀਨ ਬਾਉਲੀ

ਵੈਟ ਲੈੰਡ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ

ਰੋਪੜ ਅਤੇ ਨੰਗਾਲ ਵੈਟ ਲੈੰਡ ਅਤੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਗੀਕੇ ਵੈਟ ਲੈੰਡ ਵਿਚ ਭੋਂ ਖੋਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੋਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਫੰਡ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 67.23 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 460 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਫੋਟੋ: ਵੈਟਲੈੰਡ ਦੀ ਸੰਭਾਲ

ਸ਼ਹਿਰਾ/ਕਸਬਿਆਂ ਦਾ ਗੰਦਾ ਪਾਣੀ ਟਰੀਟ ਕਰਕੇ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸਕੀਮ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਟਰੀਟ ਕੀਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫੰਡ ਹੋਰਨਾ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਅਜੈਸੀਆ ਜਿਵੈ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰਾ ਵਿਭਾਗ ਆਦਿ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਐਸ.ਟੀ.ਪੀ. ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨੰਗਾਲ ਤੋਂ ਜਮੀਨਦੋੜ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਵਿਛਾਉਣ ਤੇ 258.82 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 2105 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੀਵਰ ਕਲੀਨਿੰਗ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੇਠ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ 35 ਸ਼ਹਿਰਾਂ/ਕਸਬਿਆਂ, ਜੋ ਸਤਲੁਜ, ਬਿਆਸ ਤੇ ਸਰਹੰਦ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਗੰਦਾ ਪਾਣੀ ਛੱਡਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਐਸ.ਟੀ.ਪੀ. ਤੋਂ ਜਮੀਨਦੋੜ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਨ ਕੰਟਰੋਲ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 2 ਪ੍ਰਯੋਗਟਾ ਤੇ ਕੰਮ ਸੂਰ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਫੋਟੋ: ਇੰਡਸਟਰੀ ਦੇ ਗੰਢੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਸਿੱਚਾਈ ਲਈ ਵਰਤੋ

ਕੌਮੀ ਦੇਹਾਤੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਗਰੰਠੀ ਸਕੀਮ

ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮ ਜ਼ਿਲਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਰਾਸ਼ੀ ਸਬੰਧਤ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸਕੀਮ ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਮੁਹਾਲੀ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਟੋਬਿਆਂ ਦੀ ਮੁੰਗਮਤ, ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰਾ ਦੀ ਮੁੰਗਮਤ, ਭੋਂ ਬਚਾਉ ਕੰਮ, ਹੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦੇ ਕੰਮ, ਜਾਮੀਨ ਦੌਜ ਨਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਲ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਹੇਠ 48.33 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ 83 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੰਹੁਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਫੋਟੋ: ਮਨਰੋਗਾ ਅਧੀਨ ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਕੰਮ

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

ਰਿਪੋਰਟ ਅਧੀਨ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਕੁੱਲ 15192.11 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂਮੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 45025 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 4538.56 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਨਾਨ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ, 6208.39 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰਾਜ ਪਲੈਨ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। 4445.16 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੋਰ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਵੈਸਟਲੈਂਡ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਰੀਵਾਇਨ ਅਤੇ ਵੈਟ ਲੈਂਡ ਦਾ ਸੁਧਾਰ, 13ਵਾਂ ਵਿੱਤ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਨਰੇਗਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਿਸੀ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਹੇਠ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 702.627 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲੰਬੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੋਵੇਂ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਗਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ 20862 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਹ ਰਕਬਾ 852 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 19789 ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੇਠ ਸੀ। 2790 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਡਰਿਪ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 1999 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 2707 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ। 2523 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ, ਪ੍ਰਤੀਅਲ ਫਲੋਅਰ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਲਿਫਟ ਸਿੰਚਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ ਕਵਰ ਕਰਕੇ 62 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 3116 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਵਾਟਰਸੈਡ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 179 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 4757 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ 9259 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕਰਕੇ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬੰਜਰ ਭੋਂ ਵਿਕਾਸ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 1161 ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ 9591 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 6383 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਲ 45025 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਸ ਨਾਲ 4253 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 36752 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-2 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆ ਵਿਚ 1,14,200 ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ ਡਿਟੇਲ/ਸੈਮੀ-ਡਿਟੇਲ ਸਰਵੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ 5 ਬੁਲਡੋਜ਼ਰ, 1 ਐਕਸਾਵੇਟਰ-ਕਮ-ਲੋਡਰ, 5 ਟਰੈਕਟਰ, 1 ਟ੍ਰੈਚਰ, ਅਤੇ 6 ਲੇਜਰ ਲੈਵਲਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 2294 ਘੰਟੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਸਕੀਮ ਐਸ.ਡਬਲਿਊ.ਸੀ.6 ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਮਸ਼ਿਨਰੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਉਪਬੰਧ ਹੇਠ 17.39 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਮਸ਼ਿਨਰੀ ਮੰਡਲ ਵਲੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਕੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ 32.50 ਲੱਖ ਆਮਦਨ ਵੱਜੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਲੱਗਭਗ 3000 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਫਸਰ ਤੱਕ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਮੁਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ ਕਰਨਾ, ਖਾਲਾਂ ਬਣਾਉਣਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੋਵੇਂ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਾਉਣਾ, ਕੰਟਰ ਬੰਧ, ਸੀੜੀਦਾਰ ਖੇਤ ਬਨਾਉਣਾ, ਗਲੀ ਰੈਕਲਾਮੇਸ਼ਨ, ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ, ਫੀਲਡ ਡਰੇਨੇਜ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾਂ ਆਦਿ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 150 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ/ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ 82 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-2 ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗੀ ਸੰਸਥਾ ਮੁਹਾਲੀ ਤੋਂ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਲਾਭ:-

ਵੱਖ-2 ਭੂਮੀ ਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਕੰਮਾ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਲਾਭ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:-

- ✓ ਯਕੀਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਸਿੰਚਾਈ।
- ✓ ਝਾੜ/ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ।
- ✓ ਸਿੰਚਾਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ।
- ✓ ਭੋਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿਚ ਵਾਧਾ।
- ✓ ਫਾਰਮ ਭੋਂ ਬਚਤ।
- ✓ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਬਚਤ।
- ✓ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਟੋਰੇਜ।
- ✓ ਜਮੀਨ ਦੌਜ ਪਾਣੀ ਦੀ ਭਰਪਾਈ।
- ✓ ਲੁਣਾ ਦੇ ਜਮਾਂ ਅਤੇ ਖੋਰ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ।
- ✓ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਬਚਤ।
- ✓ ਭੋਂ ਦੀਆਂ ਡੋਤਿਕ ਹਾਲਤਾ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ।
- ✓ ਮੋਸਮੀ ਤੇ ਸਥਾਈ ਸੇਮ ਵਾਲੇ ਰਕਬੇ ਦਾ ਸੁਧਾਰ।
- ✓ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆ ਤੇ ਦਲਦਲੇ ਅਤੇ ਰਿਵਾਈਨ ਰਕਬੇ ਦਾ ਸੁਧਾਰ।
- ✓ ਉਤਪਾਦਕ ਭੋਂ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਸਖਤ ਸਤਿਹ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ।
- ✓ ਸਬਜ਼ੀਆ ਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਫਸਲਾਂ ਵਲ ਰੁਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਮਦਦ।
- ✓ ਤਕਨੀਕੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ/ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਉਨਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ।
- ✓ ਕਿਸਾਨਾ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਾਰ ਤੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ।
- ✓ ਖੇਤਰੀ ਪ੍ਰਦਸ਼ਨਾ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਆ ਫੀਲਡ ਤਕਨੀਕਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ।
- ✓ ਛੋਟੇ ਤੇ ਦਰਮਿਆਣੇ ਕਿਸਾਨਾ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਕੇ ਫਾਰਮ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮਜਬੂਤ ਕਰਨਾ।
- ✓ ਵੱਖ-2 ਆਮਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆ ਸਕੀਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਪਰਿਵਾਰਾ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਣਾ।
- ✓ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ, ਛੋਟੇ/ਦਰਮਿਆਣੇ ਕਿਸਾਨਾ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ/ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ।
- ✓ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ।

ਅਧਿਆਏ-3

ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜ

ਰਾਜ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਹੱਈਆ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਦਾ 70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਕਬਾ ਪਾਣੀ ਦੇ ਡਿਗਰੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਿਹ ਹਰ ਸਾਲ 50 ਸੈਟੀਮੀਟਰ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਬਲੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। 141 ਬਲਾਕੋਂ ਵਿੱਚੋਂ 110 ਬਲਾਕ ਭਰਪਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਣੀ ਜਮੀਨ ਤੋਂ ਕੱਢਣ ਕਰਕੇ ਡਾਰਕ ਘੋਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਸਿੰਚਾਈ ਜਲ ਦਾ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਨਹਿਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਿਸਣ ਅਤੇ ਬੁਖਰਾਤ ਬਣਨ ਨਾਲ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੇਮ ਅਤੇ ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਾਧੂ ਰਕਬੇ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਪਲਬਧ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਮੀਨ ਦੌਜ ਪਾਈਪਾਂ ਲਾਉਣਾ, ਮਾਈਕਰੋਂ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੰਡੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ ਲਗਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ 26175 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜਾਂ ਅਧੀਨ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਨਾਲ 2913 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 25612 ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੰਹੁੱਚਿਆ। 702.627 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲੰਮੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਜਮੀਨ ਦੌਜ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਗਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ 852 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 19789 ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੇਠ ਪੈਦੇ 20862 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੰਹੁੱਚਿਆ। ਕਿਸਾਨਾ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਨਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਲਈ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਜਮੀਨਦੋਜ਼ ਨਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਲਈ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਪਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 1999 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 2707 ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੇਠ ਪੈਦਾ 2790 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਮਾਇਕਰੋਂ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ (ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ) ਹੇਠ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨਵੇਂ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਨੀਅਲ ਫਲੋਅ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਸਿੰਚਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਤਹਿਤ 62 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 3116 ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੇਠ ਪੈਦੇ 2523 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਾਰਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ: 3.1 : ਸਾਲ 2012-13 ਤਕ ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜਾਂ ਅਧੀਨ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜ਼ਿਲੇਵਾਰ ਰਕਬਾ।

(ਰਕਬਾ ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿੱਚ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	2010-11 ਤੱਕ	2011-12 ਦੋਰਾਨ	2012-13 ਦੋਰਾਨ	2012-13 ਤੱਕ ਕੁੱਲ
1	ਰੋਪੜ	25059	0	2139	25059
2	ਮੁਹਾਲੀ	127	0	109	127
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	7339	78	438	7417
4	ਪਟਿਆਲਾ	33125	941	1004	34066
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	3269	0	215	3269
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	39275	50	812	39325
7	ਸੰਗਰੂਰ	32490	6471	4504	38961
8	ਬਰਨਾਲਾ	1099	542	1375	1641
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	22147	1518	243	23665
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	0	137	366	137
11	ਜਲੰਧਰ	32327	0	227	32327
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	12947	12	226	12959
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	25906	0	158	25906
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	1956	100	175	2056
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	30338	7	290	30345
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	42823	176	249	42999
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	0	330	895	330
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	97169	276	993	97445
19	ਮੋਗਾ	4969	1041	1008	6010
20	ਮੁਕਤਸਰ	15723	2914	3295	18637
21	ਬਠਿੰਡਾ	60964	160	389	61124
22	ਮਾਨਸਾ	7895	672	1752	8567
	ਕੁੱਲ	496947	15425	20862	512372

ਸਾਰਣੀ: 3.2 : ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2012-13 ਤੱਕ ਲਾਈ ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ।

ਲੰਬਾਂਈ ਮੀਟਰਾਂ ਵਿੱਚ

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	2010-11 ਤੱਕ	2011-12 ਦੋਰਾਨ	2012-13 ਦੋਰਾਨ	2012-13 ਤੱਕ ਕੁੱਲ
1	ਰੋਪੜ	1084988	26175	26724	1137887
2	ਮੁਹਾਲੀ	9350	1320	13319	23989
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	347567	0	28700	376267
4	ਪਟਿਆਲਾ	1670741	32416	47937	1751094
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	239093	0	14183	253276
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	1816513	14489	46320	1877322
7	ਸੰਗਰੂਰ	1279480	86841	96510	1462831
8	ਬਰਨਾਲਾ	53301	2570	29740	85611
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	995675	0	6330	1002005
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	0	0	5300	5300
11	ਜਲੰਧਰ	1629486	0	4780	1634266
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	575815	1200	5080	582095
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	1280821	0	3000	1283821
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	124940	0	2140	127080
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	1597052	0	28510	1625562
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	1218772	0	16699	1235471
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	0	0	76434	76434
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	459016	8035	24030	491081
19	ਮੋਗਾ	254022	10814	28472	293308
20	ਮੁਕਤਸਰ	701826	179975	166456	1048257
21	ਬਠਿੰਡਾ	632780	0	15808	648588
22	ਮਾਨਸਾ	601069	124400	16155	741624
	ਕੁੱਲ	16572307	488235	702627	17763169

**ਸਾਰਣੀ. 3.3 : ਸਾਲ 2012-13 ਤੱਕ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਭੂਮੀ ਤੇ ਡਰਿਪ ਅਤੇ
ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੇਠ ਜ਼ਿਲੇਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ।**

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	2010-11 ਤੱਕ	2011-12 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਤੱਕ ਕੁੱਲ
1	ਰੋਪੜ	891	156	89	1136
2	ਮੁਹਾਲੀ	432	160	107	699
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	442	91	38	571
4	ਪਟਿਆਲਾ	1205	271	222	1698
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	365	108	46	519
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	2947	442	238	3627
7	ਸੰਗਰੂਰ	631	210	164	1005
8	ਬਰਨਾਲਾ	260	125	56	441
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	1758	435	144	2337
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	0	71	96	167
11	ਜਲੰਧਰ	1183	402	219	1804
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	481	84	63	628
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	842	300	149	1291
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	550	137	157	844
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	833	297	163	1293
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	4735	199	60	4994
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	0	455	249	704
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	729	246	44	1019
19	ਮੋਗਾ	397	108	52	557
20	ਮੁਕਤਸਰ	1087	24	40	1151
21	ਬਠਿੰਡਾ	1498	388	212	2098
22	ਮਾਨਸਾ	623	200	182	1005
	ਕੁੱਲ	21889	4909	2790	29588

ਸਾਰਣੀ: 3.4 : ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਡਰਿਪ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਕਲਰ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਰਕਬਾ, ਲਾਭ ਪਾਤਰ ਕਾਸਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਜਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਵੇਰਵਾ।

ਲੜੀ ਨੰਬਰ	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਰਕਬਾ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	ਲਾਭ ਪਾਤਰ ਕਾਸਤਕਾਰ (ਨੰਬਰ)	ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡ (ਨੰਬਰ)
1	ਰੋਪੜ	89	71	60
2	ਮੁਹਾਲੀ	107	97	90
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	38	36	32
4	ਪਟਿਆਲਾ	222	262	186
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	46	58	47
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	238	192	188
7	ਸੰਗਰੂਰ	164	163	98
8	ਬਰਨਾਲਾ	56	55	90
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	144	136	100
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	96	95	76
11	ਜਲੰਧਰ	219	207	207
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	63	59	52
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	149	149	147
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	157	159	157
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	163	157	121
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	60	66	15
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	249	158	40
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	44	39	27
19	ਮੋਗਾ	52	50	22
20	ਮੁਕਤਸਰ	40	39	24
21	ਬਠਿੰਡਾ	212	266	181
22	ਮਾਨਸਾ	182	193	39
	ਕੁੱਲ	2790	2707	1999

ਸਾਰਣੀ: 3.5 : ਸਾਲ 2012-13 ਤੱਕ ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ/ਮਕੋਵਾਲ ਟਾਈਪ,
ਲਿਫਟ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ।

(ਰਕਬਾ ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿੱਚ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	2010-11 ਤੱਕ	2011-12 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਤੱਕ ਕੁਲ
1	ਰੋਪੜ	7999	90	1191	9280
2	ਮੁਹਾਲੀ	1382	235	100	1717
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	371	180		551
4	ਪਟਿਆਲਾ	173	0		173
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	0	0		0
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	9054	300	944	10298
7	ਸੰਗਰੂਰ	0	0		0
8	ਬਰਨਾਲਾ	0	0		0
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	6443	0		6443
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	0	225	288	513
11	ਜਲੰਧਰ	0	0		0
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	0	0		0
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	0	0		0
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	0	0		0
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	0	0		0
16	ਫਿਰੋਜਾਪੁਰ	0	0		0
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	0	0		0
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	0	0		0
19	ਮੋਗਾ	0	0		0
20	ਮੁਕਤਸਰ	0	0		0
21	ਬਾਂਡਾ	0	0		0
22	ਮਾਨਸਾ	0	0		0
	ਕੁਲ	25422	1030	2523	28975

ਸਾਰਣੀ: 3.6 : ਸਾਲ 2012-13 ਦੋਰਾਨ ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਅਧੀਨ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਸਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਲੇਵਾਰ ਵੇਰਵਾ।

(ਨੰਬਰਾਂ ਵਿਚ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ		ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ/ਪੁਨੀਅਲ ਫਲੋਅ/ਲਿਫਟ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ	
		ਲਾਭਪਾਤਰ ਕਾਸਤਕਾਰ	ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡ	ਲਾਭਪਾਤਰ ਕਾਸਤਕਾਰ	ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡ
1	ਰੋਪੜ	1317	32	835	17
2	ਮੁਹਾਲੀ	85	21	29	1
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	650	147		
4	ਪਟਿਆਲਾ	1157	82		
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	65	45		
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	2348	90	989	38
7	ਸੰਗਰੂਰ	1997	97		
8	ਬਰਨਾਲਾ	491	52		
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	4349	27		
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	301	22	1263	6
11	ਜਲੰਧਰ	18	13		
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	15	15		
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	5	5		
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	110	6		
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	107	63		
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	124	10		
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	635	20		
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	279	10		
19	ਮੋਗਾ	264	10		
20	ਮੁਕਤਸਰ	2793	58		
21	ਬਠਿੰਡਾ	1398	14		
22	ਮਾਨਸਾ	1281	13		
	ਕੁੱਲ	19789	852	3116	62

ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜ

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਦੋ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਉੱਤਮ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ 7''-8'' ਮੋਟਾਈ ਵਾਲੀ ਉਪਰਲੀ ਭੌ ਪਰਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਗਾਇਤੀ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਲਈ ਮੁੱਖ ਫੀਡਿੰਗ ਜੋਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਲ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦੁਆਰਾ ਉਪਰਲੀ ਕੀਮਤੀ ਪਰਤ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਭੂਮੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਣ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅੰਤੇ ਸਿੱਟਾ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਸ਼ਤਯੋਗ ਨਾ ਰਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਯੋਗ ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ ਉਪਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਪਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਤੇ ਰਹਿਮਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਨੀਮ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਚੌਥੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਭੂਮੀ ਦੀ ਢਲਾਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉਘੜੀ-ਦੁਗੜੀ ਕਿਸਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਥੇ ਭੂਮੀ ਖੋਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਉਚੇਰੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਖੋਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਹਿੱਤ ਖੋਰ ਕੰਟਰੋਲ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਭੂਮੀ ਖੋਰ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਰੋਪੜ੍ਹ, ਮੁਹਾਲੀ ਅਤੇ ਨਵਾਂਸਹਿਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿੰਤ ਹਨ। ਇਸ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਖੋਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਖੋਰ ਕੰਟਰੋਲ, ਜਲ ਨਿਕਾਸ, ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬੰਧ ਬਨਾਉਣ ਆਦਿ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਾਟਰਸੈਡ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 9259 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 179 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 4757 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਭੌ ਵਿਕਾਸ ਕੰਮਾਂ ਹੇਠ 9591 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 1161 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 6383 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭੂਮੀ ਖੋਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਾਰਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

**ਸਾਰਣੀ 4.1 : ਸਾਲ 2012-13 ਤੱਕ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਭੂਮੀ ਤੇ ਵਾਟਰਸੈਡ ਪ੍ਰਬੰਧ
ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਖੋਰ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ।**

(ਰਕਬਾ ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿੱਚ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	2010-11 ਤੱਕ	2011-12 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਤੱਕ ਕੁਲ
1	ਰੋਪੜ	22882	0	178	23060
2	ਮੁਹਾਲੀ	5662	100	0	5762
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	2194	200	3	2397
4	ਪਟਿਆਲਾ	4060	0	0	4060
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	0	0	0	0
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	43544	700	8888	53132
7	ਸੰਗਰੂਰ	0	0	0	0
8	ਬਰਨਾਲਾ	0	0	0	0
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	1045	0	0	1045
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	12084	500	190	12774
11	ਜਲੰਧਰ	97	0	0	97
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	191	0	0	191
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	2	0	0	2
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	0	0	0	0
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	0	0	0	0
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	0	0	0	0
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	0	0	0	0
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	0	0	0	0
19	ਮੋਗਾ	0	0	0	0
20	ਮੁਕਤਸਰ	0	0	0	0
21	ਬਠਿੰਡਾ	0	0	0	0
22	ਮਾਨਸਾ	0	0	0	0
	ਕੁਲ	91761	1500	9259	102520

**ਸਾਰਣੀ: 4.2 : ਸਾਲ 2012-13 ਤੱਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ/ਰੀਵਾਇਨ
ਰੈਕਲਾਮੇਸ਼ਨ, ਬੰਜਰ ਭੋਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ।**

(ਰਕਬਾ ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿੱਚ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	2010-11 ਤੱਕ	2011-12 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਦੌਰਾਨ	2012-13 ਤੱਕ ਕੁਲ
1	ਰੋਪੜ	8956	3054	360	12370
2	ਮੁਹਾਲੀ	2443	1056	6569	10068
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	6519	705	2359	9583
4	ਪਟਿਆਲਾ	5780	0	0	5780
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	6	0	0	6
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	16273	4398	0	20671
7	ਸੰਗਰੂਰ	5212	0	169	5381
8	ਬਰਨਾਲਾ	0	0	0	0
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	20047	915	0	20962
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	0	2810	34	2844
11	ਜਲੰਧਰ	5792	0	0	5792
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	6635	220	0	6855
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	13000	97	0	13097
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	1010	12	100	1122
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	6592	0	0	6592
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	25550	290	0	25840
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	0	190	0	190
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	13253	470	0	13723
19	ਮੋਗਾ	137	0	0	137
20	ਮੁਕਤਸਰ	1344	0	0	1344
21	ਬਠਿੰਡਾ	7868	0	0	7868
22	ਮਾਨਸਾ	295	0	0	295
	ਕੁਲ	146712	14217	9591	170520

ਸਾਰਣੀ: 4.3 : ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਾਟਰਸੈਡ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮਾਂ ਅਧੀਨ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਵੇਰਵਾ

(ਨੰਬਰਾਂ ਵਿਚ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ	ਭੂਮੀ ਵਿਕਾਸ		ਵਾਟਰਸੈਡ ਪ੍ਰਬੰਧ	
		ਲਾਭਪਾਤਰ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ	ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡ	ਲਾਭਪਾਤਰ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ	ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਪਿੰਡ
1	ਰੋਪੜ	360	12	50	1
2	ਮੁਹਾਲੀ	2630	1053	0	0
3	ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ	2855	65	0	0
4	ਪਟਿਆਲਾ	0			
5	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	0			
6	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	0	0	4565	160
7	ਸੰਗਰੂਰ	186	4	0	0
8	ਬਰਨਾਲਾ	0			
9	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	0	0		
10	ਪਠਾਨਕੋਟ	252	22	142	18
11	ਜਲੰਧਰ	0			
12	ਕਪੂਰਥਲਾ	0			
13	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	0			
14	ਤਰਨਤਾਰਨ	100	5		
15	ਲੁਧਿਆਣਾ	0			
16	ਫਿਰੋਜਪੁਰ	0			
17	ਫਾਜਿਲਕਾ	0			
18	ਫਰੀਦਕੋਟ	0			
19	ਮੋਗਾ	0			
20	ਮੁਕਤਸਰ	0			
21	ਬਠਿੰਡਾ	0			
22	ਮਾਨਸਾ	0			
	ਕੁੱਲ	6383	1161	4757	179

ਅਧਿਆਏ-5

ਅਮਲੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ

ਖੇਤਰੀ ਅਮਲੇ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਅਮਲੇ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਦਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ, ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ 1965 ਵਿੱਚ ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ 1975 ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਡਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਪ-ਗਰੇਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਲ 1995-96 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਭਾਗੀ ਸਟਾਫ ਜਿਵੇਂ ਕਲੱਰਕਾਂ, ਸਹਾਇਕਾਂ, ਨਕਸ਼ਾ ਨਵੀਸ਼ਾਂ, ਸਰਵੇਅਰਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਨਿਰੀਖਕਾਂ ਆਦਿ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਗਜ਼ਟਿੰਡ ਅਫਸਰ, ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਜੂਨੀਅਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਦਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਰਵੇਅਰਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਨਿਰੀਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ ਕਰਨਾ, ਖਾਲਾਂ ਬਣਾਉਣਾ, ਜਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਲਾਉਣਾ, ਕੰਟੂਰ ਬੰਧ, ਸੀੜੀਦਾਰ ਖੇਤ ਬਨਾਉਣਾ, ਗਲੀ ਰੈਕਲਾਮੇਸ਼ਨ, ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ, ਫੀਲਡ ਡਰੇਨੇਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾਂ ਆਦਿ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-2 ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਦਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਮੱਹਾਲੀ ਵਿੱਖੇ ਕੁੱਲ 150 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ 82 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 4 ਅਧਿਕਾਰੀਆ ਨੇ ਬੰਗਲੋਰ ਵਿੱਖੇ ਚੌਕਸੀ ਮਾਮਲੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 31 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਿੱਖੇ ਆਈ.ਡਬਲਯੂ.ਐਮ.ਪੀ. ਸਬੰਧੀ ਸਿਖਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 6 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਖੇ ਵਾਟਰਸੈਡ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਸਟਰਕਚਰਾਂ ਦੀ ਪਲੈਨਿੰਗ ਅਤੇ ਡਿਜਾਇਨਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 3 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜੈਪੁਰ ਵਿੱਖੇ ਮਨਰੋਗ ਸਬੰਧੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 51 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਵੱਖ-2 ਵਿਸ਼ਿਆ ਸਬੰਧੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1 ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਖੇ $5^{1/2}$ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 26 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪੀ.ਏ.ਯੂ. ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੌਮੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆ ਤੇ ਸਿਖਾਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 9 ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵਿਭਾਗੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਮਹਾਲੀ ਤੋਂ ਖੇਤ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਰਿਫਰੇਸਰ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਸਿਖਾਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

9 ਸਰਵੇਅਰਾ/ਬੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਨਿਰਿਖਕਾ ਨੂੰ ਵਿਭਾਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਮੁਹਾਲੀ ਵਿੱਖੇ $5^{1/2}$ ਮਹੀਨਦਾ ਵਿਭਾਰੀ ਰੈਗੂਲਰ ਕੋਰਸ ਕਰਵਾਇਆਂ ਗਿਆ ਅਤੇ 10 ਸਰਵੇਅਰਾ/ਬੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਨਿਰਿਖਕਾ ਨੂੰ $5^{1/2}$ ਮਹੀਨਦਾ ਰੈਗੂਲਰ ਸਬ-ਅਸਿਸਟੈਂਸ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਅੰਮਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਈ.ਡਬਲਯੂ.ਐਮ.ਪੀ. ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 82 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਛੋਟੇ: ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਭਾਗੀ ਅਧੀਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗਰੁਪ ਛੋਟੇ

ਅਧਿਆਏ-6

ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ

ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜਲ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਖਾਦਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਗਿਆਨਕੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਭੂਮੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਯੋਗ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਯੋਗ ਕਰੋਪਿੰਗ ਪੈਟਰਨ ਅਪਨਾਉਣ, ਉਚਿਤ ਭੌ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਜ਼ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਲਈ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨੇ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹਨ।

ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੰਤਵ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਭੌ ਵਰਤੋਂ ਸਰਵੇ ਕਰਨਾਂ ਹੈ। ਜਮੀਨਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਗਿਆਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋੜੀਦੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਜਮੀਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਟੁੱਕੜੇ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾ ਜੋਰ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਲੇ ਰਕਬੇ ਅਤੇ ਕਮਾਂਡ ਏਰੀਏ ਦੇ ਸਰਵੇ ਵੱਲ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਿਜਰੇ, ਟੋਪੋਸ਼ੀਟਾਂ, ਹਵਾਈ ਫੋਟੋਗਰਾਫੀ ਅਤੇ ਅਮੇਜ਼ਰੀ ਵਰਤ ਕੇ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਰਕਬਿਆਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਦ, ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਸਹਿਤ ਨਕਸੇ ਤੇ ਦਰਸਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਭੂਮੀ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਪਾਅ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਲ 2012-13 ਦੌਰਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਮੀ ਸੰਭਾਲ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕੁੱਲ 1,14,200 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਦਾ ਵਿਭਾਗ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੀਮਾਂ ਦੀ ਵਿਉਤਬੰਦੀ ਲਈ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਭਾਗ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੀਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬਲਾਕ ਅਮਲੋਹ ਦੇ 25757 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਬਲਾਕ ਖੇੜਾ ਦੇ 20202 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਬਲਾਕ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ 30488 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਬਲਾਕ ਖਮਾਣੋਂ ਦੇ 19663 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ ਬਸੀ-ਪਠਾਣਾਂ ਬਲਾਕ ਦੇ 18090 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਮਾਈਕਰੋ ਨਿਊਟਰੈਟ, ਫਰਟਿਲਾਟੀ ਸਟੇਟਸ ਲਈ ਸੈਪਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸੈਮੀ ਡਿਟੇਲ ਭੌ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇ ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਛੋਟੇ: ਭੂਮੀ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਭਾਗੀ ਅਧਿਕਾਰੀ/ਕਰਮਚਾਰੀ

ਅਧਿਆਏ-7

ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨ

ਭੂਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜ ਰਾਜ ਬਜ਼ਟ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਫੰਡਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ ਤਨਖਾਹਾਂ ਅਤੇ ਅਮਲੇ ਦੀਆਂ ਅਚੇਤ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਫੰਡ ਮੰਨਸ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪਲਾਨ ਅਤੇ ਕੇਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ ਹੇਠ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਫੰਡ ਮੰਨਸ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁੱਝ ਫੰਡ ਹੋਰ ਏਜੰਸੀਆਂ/ਵਿਭਾਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲਾਈਨ ਵਿਭਾਗ, ਜਿਲਾ ਦਿਹਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਸਾਈਂਸ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

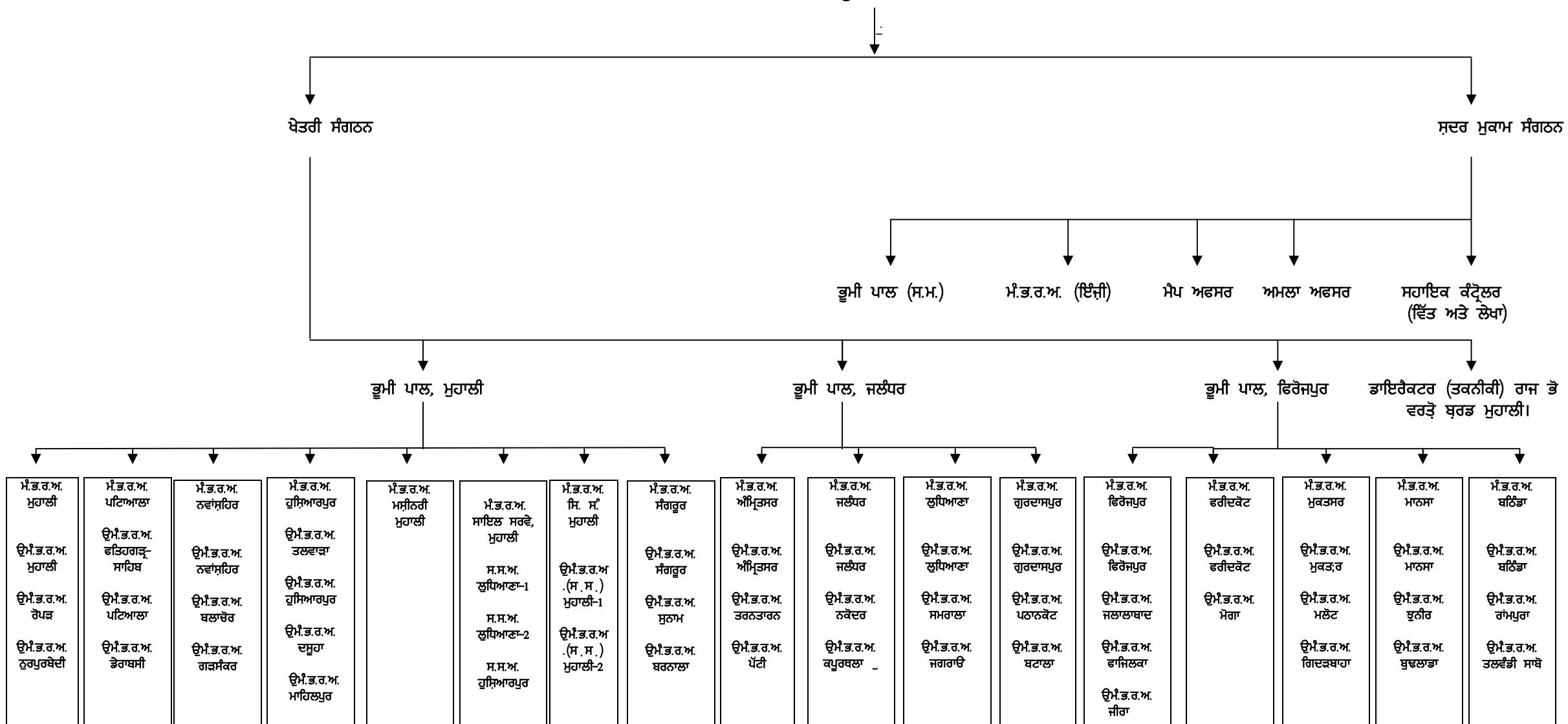
ਵੱਖ ਵੱਖ ਨੌਨ ਪਲੈਨ, ਰਾਜ ਪਲੈਨ, ਕੇਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਏਜੰਸੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਫੰਡਾਂ ਹੇਠ ਪਿਛਲੇ 3 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਖਰਚੇ ਦੀਆਂ ਫਿਗਰਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਵਿਵਰਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :-

(ਕੁਪਦੇ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਮੱਦ	2010-11	2011-12	2012-13
ੳ	ਨਾਨ ਪਲੈਨ	383357457	459427740	453856146
ਅ	ਪਲਾਨ			
(i)	ਰਾਜ ਪਲਾਨ ਸਕੀਮਾਂ	147904000	40296000	546023000
(ii)	ਕੇਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ	175089000	159783000	74816000
	ਕੁੱਲ ਪਲਾਨ (i + ii)	322993000	200079000	620839000
ਈ	ਕੁੱਲ (ੳ + ਅ)	706350457	65906740	1074695146
ਸ	ਹੋਰ ਵਿਭਾਗ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਿਹਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਬੋਰਡ, ਸਾਈਂਸ ਅਤੇ ਟੈਕਲਨੋਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ ਡੀ.ਆਰ.ਡੀ.ਏ./ਡੀ.ਸੀ. ਫੰਡਜ਼ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕ੍ਰਮੀ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਬਾਰਵਾ ਵਿੱਤ ਕਮਿਸ਼ਨ	280208000	635428000	439221000
	ਕੁੱਲ ਮੌਜੂਦ (ਈ + ਸ)	986558457	1294934740	1519211146

ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸੰਭਾਲ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚਾ

ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਪਾਲ, ਪੰਜਾਬ

ਮੰਤ्र. ਰ. ਅ.:

ଉମ୍ଭ.ଡ.ର.ଆ.

મ.મ.અ.:

मि.मी.:

ਮੰਡਲ ਭਮੀ ਰਖਿਆ ਅਫਸਰ

ਉਪ-ਮੰਡਲ ਭੂਮੀ ਰਖਿਆ ਅਫਸਰ

ਸਾਇਲ ਸਰਵੇ ਅਫਸਰ

ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ

ਅਨੁਲੱਗ- ਅ

ਸਾਲ 2010-11, 2011-12 ਅਤੇ 2012-13 ਦੀਆਂ ਸਲਾਨਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ
ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਿਵਰਣ

ਲੜੀ ਨੰ :	ਕੰਮ ਦੀ ਮੱਦ	ਯੂਨਿਟ	2010-11	2011-12	2012-13
1	ਜਲ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਜ (ਜਮੀਨਦੌਜ ਨਾਲੀਆਂ, ਵਾਟਰ ਹਾਰਵੈਸਟਿੰਗ, ਪ੍ਰਤੀਅਲ ਫਲੋਅ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਲਿਫਟ ਸਿੱਚਾਈ ਸਕੀਮਾਂ)	ਹੈਕਟੇਅਰ	7520	16455	23385
2	ਜਮੀਨਦੌਜ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ	ਮੀਟਰ	177293	488235	702627
3	ਮਾਇਕਰੋ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ (ਡਰਿੰਪ ਇਰੀਗੋਸ਼ਨ)	ਹੈਕਟੇਅਰ	4925	4909	2790
4	ਵਾਟਰਸੈਡ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੰਮ	ਹੈਕਟੇਅਰ	5388	1500	9259
5	ਭੂਮੀ ਪੱਧਰ /ਰਿਵਾਈਨ ਟੈਕਲਾਮੇਸ਼ਨ / ਬੰਜਰ ਭੌ ਵਿਕਾਸ	ਹੈਕਟੇਅਰ	6161	14217	9591
6	ਬੁਲਡੋਜਰ/ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ	ਘੰਟੇ	9911	7259	2294
7	ਸਾਇਲ ਸਰਵੇ ਕੰਮ	ਹੈਕਟੇਅਰ	126000	109300	114200